

O setkávání lidského a sociálního kapitálu...

Ladislav Žák, člen INSOL Europe, AK Michal Paule

Slovní spojení „lidský kapitál“ a „sociální kapitál“ jsou ve vědecké, odborné i populární literatuře používána a skloňována velice často, a jak už to u obecných slovních spojení bývá, často ve velice rozporuplných souvislostech. Následující text je mým pokusem o to, vyslovit se k jejich vzájemnému vztahu i jeho širším souvislostem a stejně tak je mým pokusem o příspěvek ke konání v pořadí již XIV. ročníku konference „Lidský kapitál a investice do vzdělávání“, které jsem již mnoho let víceméně pravidelným účastníkem a vděčím jí za řadu zajímavých poznatků i setkání...

Na počátku si dovoluji poznamenat, že osobně vnímám po všech možných setkáních s těmito pojmy oba vedle sebe společně tak, že lidský kapitál se nachází víceméně ve vnitřním prostředí lidského jedince, zatímco ten sociální se pohybuje ve své podstatné části v jeho vnějším prostředí, pokud ovšem budeme velice zjednodušeně vnímat jako základní přechodové pásmo mezi vnitřním a vnějším prostředím to, co se nazývá obvykle biometrickou identitou člověka. Jiným možným vyjádřením je hranice vedoucí mezi vnitřním a vnějším komunikačním prostředím lidského jedince, tedy mezi lidským rozjímáním či uvažováním a informováním druhých či komunikací s ostatními jedinci. Lze konstatovat, že právě kvalita kooperace mezi vnitřním a vnějším uvažováním jednotlivce a tedy i schopnost dosáhnout určité vzájemně se obohacující harmonie mezi lidským a sociálním kapitálem nám dává na jedné straně nejširší a nejefektivnější nástroje poznávání našeho prostředí a na straně druhé přispívá k tomu, čemu se od antiky říká všestranný rozvoj člověka, byť jenom v oblasti duchovní. Protože však k naší vnější komunikaci neodmyslitelně patří i naše biometrické kvality, lze říci, že se to týká i oblasti těla.

Dovolím si vyslovit tezi, že obojí kapitál má do určité míry společného jmenovatele nebo možná spíše míru, a tou je stupeň důvěry ke svému prostředí, která je na jedné straně dána kvalitou vztahu jedince k sobě samému a na straně druhé kvalitou vztahu jedince ke svému vnějšmu prostředí, a pokud jde o sociální kapitál, pak tedy především vztahem k ostatním lidem. Pokud lze někde identifikovat vážný problém, pak je právě v onom přechodovém pásmu mezi vnitřními pocity a vnější komunikací. Stále obtížněji navenek artikulujeme svoje pocity a podobně obtížně si uspořádáváme uvnitř sebe podněty, kterými na nás tlačí stále turbulentnější vnější prostředí. Tento problém není nový, naopak je starý jako lidstvo samo, ale v dnešní době nabývá nového rozměru, který je dán tím, že nám naše vnější prostředí neposkytuje čas, abychom poznali svůj problém a provedli určitou korekci, nýbrž naše slova a vnější projevy jsou šířena sdělovacími prostředky závratnou rychlostí online bez korekcí sociálním prostředím a páchají tam více škody než užítku. Staré úsloví, že „slovo je jako vystřelený šíp“, mění svou kvalitu i kvantitu v tom, že dnes je to spíše neřízená jaderná střela. Tento trend je posilován i zcela nesmyslným důrazem na právo jednotlivce v zásadě na cokoliv. V západní společnosti dochází k naprosté deformaci významu pojmu lidských práv, která jsou stále více představována a vnímána jako individuální práva a nikoliv jako kolektivní povinnosti, kterými ve své podstatě jsou. Tento nešťastný způsob vidění práv a povinností se promítá i do oblasti práv občanských a v neposlední řadě do vnímání práva obecně. Lidé hromadně rezignují na péči o své právní prostředí a předávají tuto péči institucím, aniž by si uvědomovali, že společně s tím vydávají institucím napospas i sama sebe. Klíčové lidské právo na život je především klíčovou povinností pro každého z nás chránit životy druhých, a tedy život jako komplexní hodnotu, nikoliv právo zůstat posledním živým svého druhu. Stále více se zdá, že si utváříme svět, pro který jsme nebyli stvořeni.

Tento naprosto nevyrovnaný a neharmonický vztah mezi vnitřním a vnějším prostředím, který je více nebo méně přítomen v každém z nás, likviduje zdánlivě především sociální kapitál. Tato zdánlivost je dána tím, že úbytek sociálního kapitálu je více patrný. Stejně devastující vliv však má i na lidské jedince, ze kterých utváří stvoření, které kdysi František Koukolík a Jana Drtilová nazvali „deprivanty“. Jsem hluboce přesvědčen o tom, že deprivanti mají jeden z podstatných zdrojů svého vzniku právě v nevyrovnaném a narušeném vztahu mezi individuálním a kolektivním, přičemž doba a její „zeitgeist“ přináší převahu jednoho nebo druhého. Deprivanti „kolektivisté“ dokázali v nedávné minulosti svou nebezpečnost pro společnost stejně, jako ji dnes ukazují a dokazují deprivanti „individualisté“. Důsledkem jejich působení je vždy společenský rozvrat zakončený více nebo méně násilnou revoluční změnou poměrů. Je zapotřebí si jasně položit otázku, zda může fungovat něco, jako sociální stát, když je společnost tvořena z podstatné části asociály a deprivanty, přičemž jejich počet směrem k elitám společnosti rychle vzrůstá. České prostředí je navíc těžce postiženo tím, že stranické kanály nerušeně, bez zákonných omezení, distribuují deprivanty do všech oblastí a úrovní veřejného života.

Sám pojem „sociální stát“ v sobě obsahuje potřebu dynamické rovnováhy mezi individuálním a kolektivním, mezi vnitřním a vnějším prostředím každého z nás. Nositelem této dynamické rovnováhy je každý z nás a teprve následně můžeme část péče o ni předat nějaké instituci. Nemůžeme ovšem předat něco, co nemáme, nebo očekávat, že nám něco dá někdo, kdo to nemá. Žádná instituce, žádná souhrnná osoba nám nemůže dát nic z toho, co je lidské nebo sociální, protože to prostě nemůže mít. Peníze nejsou sociální, ty jenom mohou představovat, odrážet určitou část zboží a služeb, ale nikdy nemohou vyjádřit jakýkoliv podstatný cit nebo pocit, ať již je to láska, přátelství, úcta, důvěra nebo zkušenost. Současné elity toto nechápou a neustále vše podstatné přepočítávají na peníze a neustále se diví, že jim jich nedostává. Vzpomínám si na období před více než čtvrtstoletím, kdy se začalo opět odvážně hovořit o potřebě „větší kontroly efektivity investic korunou“. Tenkrát to bylo podobné kacířství, jako když dnes řekneme, že jsou věci, které se penězi nedají ani zaplatit ani vyjádřit. Ostatně peníze nejsou ničím jiným než odrazem důvěry v dané společenské uspořádání a jurisdikci, ve které platí. Prudký odliv peněz do některých tradičních komodit a ekvivalentů jasně ukazuje, že to s důvěrou v tyto jurisdikce a společenská uspořádání není valné a očekávání velkých zřejmě i velmi neklidných změn je veliké. Možná v dnešních dobách dokážeme lépe pochopit to, co jsme sami nazvali „fin du siecle“, a lépe se vžíváme do společenské atmosféry před první světovou válkou nebo do situace určitých sociálních a etnických skupin před válkou druhou. Dnes to nepozorujeme tolik jako za minulého režimu, ale z této země odcházejí lidé. Lidé talentovaní, mladí, i ti schopní na vrcholu svých sil a své místo na dožití mimo tuto zemi si hledá stále více seniorů. Dnešní elity uvažují dílem jako ty staré a citují Viktora Dyka nebo rovnou vykřikují, ať táhnou. Ty chytřejší vystavují odchody lidí naopak na odiv jako výsledek politického vítězství svobody a demokracie. Ve svém celku však si nejsou dnešní evropské elity a ty české nevyjímaje vůbec schopny uvědomit, co se kolem nich děje a už vůbec netuší, co by měly vlastně dělat, jaká je jejich role. Tito lidé a jejich kariéry jsou produkty nekonečné dlouholeté řady zákulisních kompromisů a na vrcholu jejich kariér už nejsou schopni dopustit žádného vlastního názoru. Prosazují cosi anonymního a beztvareho, kdykoliv připraveni od věci odskočit a s výkřikem „já to nebyl“ ukázat prstem na druhého. Je na nich patrné, že jim záleží pouze na nich samých a potom na spokojenosti těch, kteří si je jako své loutky do vysokých funkcí posadili. Někteří z nich už ani nevytvářejí zdání, že jsou autentickými mocenskými osobami a ukazují nám, že skutečná moc v Evropě nejen sídlí mimo politiku, což je v pořádku, ale dnes se mimo politiku stále více i uplatňuje. Dnešní evropská politika je

už prázdným rituálem, který ani neagreguje zájmy zdola nahoru, ani nedistribuuje moc shora dolů. Je pouhým distribučním kanálem více nebo méně špinavých, dříve často veřejných peněz. Ze své skutečné i předstírané neschopnosti si udělala obrovský zdroj příjmů a paradoxně je tak skutečným zdrojem korupce a osou korupčních schémat.

Toto vše může nerušeně probíhat jen proto, že lidé v Evropě většinou rezignovali na péči o své sociální prostředí a rovněž svého ducha či duši přenechali v péči institucí. Nechali jsme se ukolébat plnými regály a šestákovou bulvární zábavou a informacemi. Rezignovali jsme na tvorbu našeho sociálního i lidského kapitálu a očekáváme, že je bude někdo za naše často nezaplacené daně vytvářet za nás a ještě bude investovat do nás jako do lidských zdrojů a my si z toho něco ukradneme pro sebe. Hluboce se mýlíme. Můžeme mít jenom to, co sami dokážeme dát. To platí o důvěře a pomoci stejně jako o lásce a moci. Přes veškerá prohlášení našich politiků, podepřená často „vědeckými“ argumenty, je skutečností, že své osudy máme v rukách především my sami...

Zbývá několik poznámek na téma investování do lidského a sociálního kapitálu. Jak již bylo řečeno, peníze nemohou přinést nic lidského ani sociálního. Dnes je situace spíše taková, že současný způsob investování do vzdělávání to přirozeně lidské i sociální spíše ničí a nahrazuje to nepřirozenými konstrukty a institucemi. Pravda je taková, že ono lidské je posilováno tím sociálním a sociální tím lidským. Když se nemohou vzájemně potkávat a ovlivňovat, každý jeden bez druhého se rozpadne a zanikne. Investice musí tedy směřovat do infrastruktury jejich vzájemného vztahu a pohybu. Vracíme se tím na začátek, protože tuto infrastrukturu je třeba rozvíjet od místa setkávání lidského a sociálního kapitálu, od místa, které je v každém jednotlivci. Jak velký prostor pro setkávání sociálního a lidského kapitálu dokážeme prostřednictvím investic pomoci každému člověku vytvořit, taková bude kvalita lidského společenství, protože v něm ubude deprivantů. Nejde o velké peníze, ale jde o velkou účast na této investiční akci, která musí být co možná nejširší, protože jeden bez druhého to nemůžeme dokázat.

Závěrem si dovolím malé podobenství. Arabské přísloví říká, že můžeme přivést velblouda k vodě, ale nemůžeme ho donutit, aby pil. Investice musí směřovat do infrastruktury pití a nikoliv do pití samotného. Jde o to, aby bylo dost vody a byly k ní dobré přístupy. V Arábii není tajemstvím, že velblouda není třeba přivést k vodě, protože si ji umí nalézt sám lépe než ten, kdo ho vede. Když si ji najde sám, pak také zpravidla sám a bez donucení pije. Problém nepití tedy není ve velbloudovi, ale v tom, kdo ho vede. Proto by bylo velkým neštěstím pro lidi v poušti, kdyby investováním do velbloudího kapitálu potlačili ve velbloudech tu báječnou schopnost najít vodu a stejnou tragédií je pro současnou Evropu, když investuje do lidského kapitálu způsobem, který v lidech ničí jejich přirozené schopnosti, lidské i sociální instinkty a mezi nimi na prvním místě přirozenou plachost.

Nemluvě o tom, že současný evropský způsob investování do vzdělávání vytváří podobnou tržní bublinu jako před časem investování do amerických hypoték. Bublina praskne a pak se ukáže, že hodnota nejrůznějších evropských a národních dokladů o dosaženém vzdělání se nebude příliš odlišovat od „subprimes“ nebo řeckých obligací...

